

Gazda Marko – politička karijera jednog prvaka bačkih Hrvata od 1918. do 1939.

Vladimir Nimčević*

Sažetak

Slučaj Marka Jurića svjedoči o političkom značenju Hrvata u Subotici između dva svjetska rata. Hrvati nisu bili samo ukras u političkom mozaiku Subotice, nego i čimbenik, o kojem je ovisila stabilnost gradske uprave. Najbolja ilustracija za to je politička karijera Marka Jurića, koji ne uživa u historiografiji onu pažnju koju bi prema svojoj težini (političkom značenju i bogatstvu) trebao imati. Upravo Juriću pada u zaslugu smjenjivanje s vlasti eksponenta „srpske frakcije“ Narodne radikalne strane u Subotici i megalomana Dragoslava Đorđevića. Juriću, isto tako, pada u krivicu sprječavanje proširenja politike tzv. vlade sporazuma (vlade Cvetković – Maček) na Suboticu.

Ključne riječi: Subotica, Narodna radikalna stranka, Jugoslavenska radikalna zajednica, bunjevački identitet

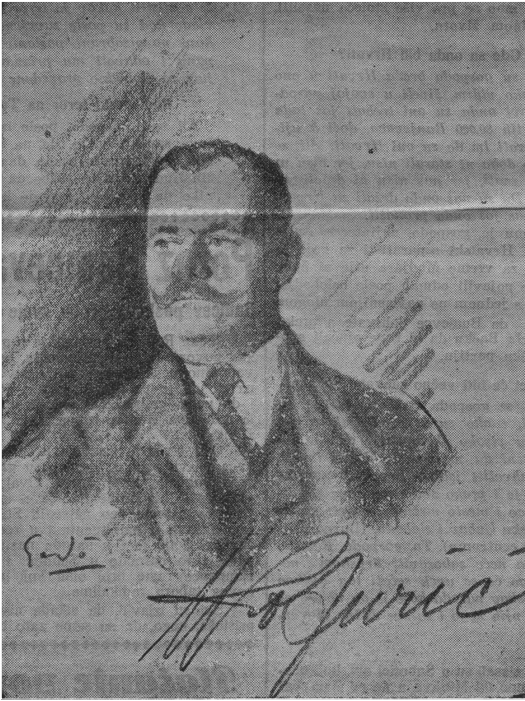
Uvod

Povijest Subotice poznaje mnogo autoritativnih ličnosti, kojima su demokracija i idealizam bili strani pojmovi. Jedan od njih je bio Marko Jurić, kojeg je subotički tisak zbog silnog autoriteta zvao gazda Marko. Gazda Marko je bio sin zemljoposjednika Stipana Jurića i Mande Halašević. Rođen je 24. travnja 1880. u Subotici, gdje je i kršten (u crkvi sv. Roka), a umro je 24. listopada 1949. (Mačković 2012: 116-117). Završio je četiri razreda Građanske škole u Subotici te se posvetio gospodarstvu.¹ Vodio je najprije gazdinstvo svoga oca, ali je već u svojoj 24. godini postao samostalan zemljoposjednik. Oženio se 3. lipnja 1898. Katarinom, kćerkom Ilije Ostrogonca i Julije rođ. Vidaković.² Bio je jedan od rijetkih zemljoposjednika koji su imali srednjoškolsko obrazovanje.

* master povijesti, prof., Subotica

¹ *Dan*, 14-15. januara 1939, br. 12, str. 2.

² MKV (Subotica) 310/1898.

Marko Jurić jedna je od najjačih i najutjecajnijih političkih figura u Subotici između dva svjetska rata. Njegova biografija nije proučena razmjerno njegovoj političkoj i povijesnoj težini. Nije ispitano ni njegovo bogatstvo, koje je iznosilo oko 150 jutara zemlje. Poznato je da je imao kuću u Strossmayerovoj 7, koju je davao u zakup. U Žedniku je na Topolskoj cesti imao farmu, gdje je uzgajao moderne vrste peradi i stoke (npr. američke piliće). Bio je pragmatičar i oportunist, koji nije birao sredstva. Nije se priključio borbi svojih sunarodnjaka za legitima prava, nego je naprotiv radio protiv njih, jer je to išlo u korist njegova osobnog blagostanja.

Za vrijeme Prvoga svjetskog rata dopremao je hranu austrougarskoj vojsci. Zbog toga su ga politički neistomišljenici i protivnici prozvali „gazda bundeva“.³

Poslije sloma Austro-Ugarske priključio se onim snagama u Subotici koje su htjele izaći iz okvira raspadajuće monarhije. Izabran je za delegata Subotice na Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu, održanoj 25. studenog 1918. Prema kazivanju Josipa Đide Vukovića, Jurićeva politička oponenta iz 30-ih godina 20. stoljeća, Jurić je „kada je iz Subotice odlazila velika delegacija na historijsku skupštinu u Novi Sad, nosio na čelu te delegacije veliku hrvatsku zastavu“.⁴ Vrijeme je pokazalo da Jurić nije bio ni rodoljub, a ni idealist, nego vješt kalkulanta, koji se znao prilagoditi novim okolnostima.

Kao tipičan pragmatist i oportunist svoje epohe, Marko Jurić nije imao jasnu ideologiju. Zapravo, konstanta njegova javnog djelovanja svodila se na osluškivanje političkih „vjetrova“ i prilagođavanje njihovim pravicima. Iz iskustva ranijih generacija hrvatskih političara u Subotici znao je da samo kroz suradnju s vladajućim strukturama može ostvariti korist za sebe: općinsku vlast, zastupnički mandat, pokrivanje troškova za političku agitaciju, dobivanje povoljnih kredita. Opozicionarstvo je pak tumačio kao riskantnu avanturu bez mnogo izgleda na uspjeh. Imao je pred sobom primjer dugogodišnjeg gradonačelnika Subotice Lazara Mamužića, koji je postao prvi čovjek Subotice kao favorit Kálmána Tisze, predsjednika mađarske

³ Neven: *Glasilno Hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu*, četvrtak, 26. kolovoza 1926, br. 34, str. 2.

⁴ *Hrvatski dnevnik*, utorak, 6. veljače 1940, br. 1353, I izdanje, str. 5.

vlade. Ukratko rečeno, Jurićev o političko djelovanje je u mnogo čemu negacija svih nastojanja hrvatskih rodoljuba Blaška Rajića, Ivana Evetovića, Stipana Vojnića Tunića i Vranje Sudarevića oko ostvarenja pravednijih uvjeta života za bačke Hrvate. Ukratko, njegovo političko djelovanje se može opisati kao priklanjanje jačoj strani i žrtvovanje interesa svojih sunarodnjaka. Pri tome, nije bilo važno je li riječ o srbijanskim ili mađarskim vlastima.

Jurićev uspon na političkoj sceni je, ironično, više posljedica „propusta“ i „kratkovidnosti“ njegovih konkurenata, nego njegovih sposobnosti. Uslijedio je nakon što su rodoljubi bačkih Hrvata Blaško Rajić, Ivan Evetović, Stipan Vojnić Tunić i Vranje Sudarević izgubili povjerenje radikalskih vlasti. U to vrijeme etničke, kulturološke i mentalitetske prilike u Subotici bile su znatno drukčije od današnjih. Velika većina stanovništva, a posebno inteligencija koja je obrazovana u mađarskim školama, još nije prihvaćala postojanje Kraljevine SHS i u svojim je mislima i dalje živjela u Austro-Ugarskoj. Radi opstanka u ovim krajevima radikalske su se vlasti morale oslanjati na ljude iz sredine. Bunjevci su predstavljali veliki izvor glasova. Kada su otkazali povjerenje hrvatskim rodoljubima, radikali su izumjeli svoje „patent-Bunjevce“. Formirali su tzv. Zemljodilsku kasinu, okupljalište poslušnih Hrvata (tzv. Bunjevaca), u koju je među ostalima ušao i Marko Jurić.

Od 1918. do 1930.

Početak političkog djelovanja Marka Jurića pada u 1918. Istina, Jurići su bili ugledna subotička obitelj i čak su imali udio u gradskoj vlasti (zastupnici u gradskoj skupštini), ali je Marko Jurić dugo vremena bio u sjeni svoga oca Stipana i starijega brata Bele. Bela je rođen 31. prosinca 1872. u Subotici. Kršten je u crkvi sv. Roka 1. siječnja 1873. kao Makarije Adalbert (Macarius Adalbertus).⁵ Vjenčao se 29. kolovoza 1903. Matildom (Tilkom) Lipozenčić, kumovao mu je hrvatski rodoljub Ivan Mukija Budinčević.⁶ Iz ovog braka rođeni su Marko Jurić mlađi (22. travnja 1906.),⁷ koji je umro 15. srpnja 1943.⁸ Bela se ubio 28. studenoga 1926.⁹

Na Velikoj narodnoj skupštini Srba, Hrvata i drugih Slavena u Novom Sadu 25. studenoga 1918. bio je prisutan s bratom. Njegova politička težina međutim opaža se tek početkom 1919. Naime, na ime državnog zajma Marko Jurić je položio u Hrvatskoj zemaljskoj banci 10 000 kruna.¹⁰ Prema tome, ovaj zajam je prirodno upućivao i vlasti i Marka Jurića na međusobnu suradnju. Vlasti su u teoriji bile dužne vratiti posuđeni novac Marku Juriću, a ovaj kao kapitalist nije htio da mu ulog propadne. U svakom slučaju, smatrao je da bi podrškom oporbenoj politici Blaška

⁵ MKR (sv. Rok) 404/1872.

⁶ MKR (Subotica) 490/1903.

⁷ MKR (Subotica) 1694/1906

⁸ MKU (Subotica) 835/1943.

⁹ *Subotički glasnik*, 1. decembra 1926, br. 92, str. 1-2.

¹⁰ *Neven: Glas slobode i narodnog jedinstva*, srida, 14. svibnja 1919, br. 108, str. 3.

Rajića i drugih prvaka bačkih Hrvata samo umanjio sebi šanse za pravodobni povrat novca. Zbog toga je vladinu politiku odabrao kao svoj orijentir, odnosno pravac djelovanja. Kako su tijekom 1920-ih vlast držali predstavnici Narodne radikalne stranke, gazda Marko je, prirodno, odabrao ovu stranku kao svoj politički izbor.

U prvo vrijeme Marko Jurić nije zauzimao visoku poziciju u partijskoj strukturi. Na izborima 1920. za narodnog zastupnika na listi NRS-a izabran je Ivan Crnković, koji je tada uživao veći ugled. Međutim, ubrzo su se prilike izmijenile u korist Marka Jurića. Dok je Crnković preispitivao politiku NRS-a, dotle je Marko Jurić gradio povjerenje i reputaciju kod svojih nadređenih. Zahvaljujući tome ostvario je svoj prvi veći uspjeh: kandidaturu za zastupnika na listi NRS-a pred izbore 18. ožujka 1923. O njegovoj predizbornoj aktivnosti ostalo je zabilježeno sljedeće:

„Kao da smo u srid poklada, a ne u svetoj korizmi prate se korteši radikal-ski odnosno Marka Jurića po sokacima Bele Subotice. ... Na svakoj čoši bacaju novac među dicu, koji se onda sve izvan sebe dreću: Živio Marko Jurić, živio Vladislav Manojlović. Tako dica, a odrasli trizni i pametni ljudi se smučivaju.“¹¹

Ova kampanja je urodila uspjehom i Marko Jurić je ušao u skupštinu, gdje će oostati i nakon izbora 8. veljače 1925. i 11. rujna 1927. godine.

Kao narodni zastupnik i čovjek od visokog povjerenja vlasti, Marko Jurić je imao veliki utjecaj na prilike u Subotici. Njegova je riječ pred višim vlastima imala političku težinu i o njemu je ovisilo imenovanje ili smjenjivanje uprave NRS i gradske uprave. Logično, počeo je okupljati veći broj pristaša, uključujući i intelektualca Matiju Evetovića, koji je prešao u NRS nakon što je vlada Kraljevine SHS izdala zabranu (obznanu) rada njegovoj stranci – Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci.

Znatno proširivši krug svojih suradnika i pristaša 1925., Jurić je postao ambiciozniji. Počeo je osvajati teren za preuzimanje vlasti u svoje ruke. U to vrijeme gradska vlast se nalazila u rukama Dragoslava Đorđevića, Srbijanca, gimnazijskog profesora. Đorđević je, istina, bio „bunjevački zet“ (bio je oženjen književnicom Marom Malagurski iz glasovite hrvatske obitelji Malagurski Čurčić), ali je bio neomiljen među Hrvatima, zbog svog nadmenog držanja prema njima. Još dok je radio u Državnoj muškoj gimnaziji zvao ih je pogrdnim imenom („Bundevcima“).¹² Takvim držanjem Đorđević je potkopavao svoje pozicije u Subotici, ali i u Beogradu. Centralnim vlastima nije išlo u prilog dodatno zaduživanje širokih slojeva, koji su svakako bili opterećeni pristojbama i drugim daćama. Marko Jurić je to dobro znao. Prvo je ostvario dominaciju u Zemljodilskoj kasini. Suzbio je konkurenciju Ivana Crnkovića i Antuna Rajčića, a u upravu postavio svoje ljude.¹³ Nije se zaustavio samo na tome. Pred svečano otvorenje Bunjevačke prosvjetne matice 1. siječnja 1927., postarao se da u ovoj ustanovi sjede također njegovi ljudi. Ovo je postigao po cijenu zatezanja odno-

¹¹ *Subotičke novine*, 3. ožujka 1923, br. 9, str. 3.

¹² *Subotičke novine*, 3. veljače 1923, br. 5, str. 2.

¹³ *Neven*, četvrtak, 18. ožujka 1926, br. 11, str. 2-3.

sa s Marom Malagurski, koja je također reflektirala na položaj u upravi.¹⁴ Drugim riječima, Jurić je već koncem 1926. dao povod za sukob gradonačelniku Dragoslavu Dorđeviću. Međutim, sukob nije odmah uslijedio, nego tek u proljeće 1927.

Jurića su njegovi politički protivnici iz Bunjevačko-šokačke stranke, kasnije Hrvatske seljačke stranke nazivali čovjekom Dragoslava Dorđevića. Međutim, kako pokazuju kasniji događaji, Jurić je bio samo vješt taktičar. Dajući izjave lojalnosti vlastodršcima i predstavljajući se kao Bunjevac koji sebe ne smatra Hrvatom, prikrivao je svoje prave namjere i kupovao sebi vrijeme za njihovo ostvarivanje. Dorđević je bio svjestan opasnosti i prijetnje, koje je Jurić počeo predstavljati po njegov položaj. Međutim, kako je bio arogantan i netaktičan, podcjenjivao ju je. U proljeće 1927. je objavio rat „bunjevačkoj frakciji“ radikala, smijenivši s položaja podgradonačelnika, Jurićevog čovjeka Matiju Evetovića.¹⁵

„Bunjevačka frakcija“ radikala je prosvjedovala protiv ove odluke. Slala je delegaciju za delegacijom u Beograd, pokušavajući tako promijeniti odluku ministra unutarnjih poslova. Dorđevićevci bilježe u svom glasilu *Subotički glasnik* kako je jedna skupina Jurićevih pristaša početkom travnja 1927. skandirala protiv Srbije:

„Kad je u nedelju posle podne jedna gomila od 40-50 ljudi izišla na železničku stanicu da moli g. dr. Ivana Radonića da se dr. Matija Evetović vrati na položaj gradonačelnika, iz te gomile – skupljene od dr. Evetovića i nekoliko njegovih bliskih prijatelja – pali su uzvici: Dole Srbija! Dole Srbijanci.“¹⁶

Glasilu HSS-ovaca *Neven* sa zadovoljstvom je pratilo razvoj borbe između „bunjevačkih“ i „srpskih“ radikala i očekivalo njen ishod u svoju korist:

„Počela se očajna borba između Djordjevića sa jedne strane i Jurića, dr. Stipića i dr. Evetovića s druge strane. Udara se nemilosrdno. Tko kako zna, tako šiba. Već desetak dana i spor se još nikad nije riješio. Imamo, hvala Bogu, dva podnačelnika. Djordjević veli: ide i dr. Evetović, a i dr. Stipić. A ova bunjevačka frakcija opet veli: u Subotici mogu gospodariti samo Bunjevci (!!!).“¹⁷

Ovaj rat se poslije mjesec dana završio pobjedom „bunjevačke frakcije“ radikala. Dorđević je smijenjen s položaja gradonačelnika Subotice i premješten za bilježnika u Kisaču. *Neven* od 5. svibnja 1927. zadovoljno je pisao: „Kako smo saznali g. Marko Jurić isposlovao je u ministarstvu unutrašnjih djela, da Dragoslava Djordjevića bivšeg gradonačelnika imenuje za bilježnika u Kisač. To je učinio za to, da bi ga se kurtalisao.“¹⁸ Suprotno optimističkim prognozama oporbe, NRS je iz unutarnjih

¹⁴ *Neven: Glasilo Hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu*, četvrtak, 9. prosinca 1926, broj 49, str. 2-3.

¹⁵ O ovom rascjepu između subotičkih radikala vidi Nimčević, Vladimir, *Život i djelo Matije Evetovića od 1925. do 1941: godine društvenog angažmana*, *Nova riječ*, broj 1-2, proljeće-zima 2020, 193-200.

¹⁶ *Subotički glasnik*, 7. aprila 1927, broj 26, str. 1.

¹⁷ *Neven: Glasilo Hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu*, četvrtak, 14. travnja 1927, broj 15, str. 2.

¹⁸ *Neven: Glasilo Hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu*, četvrtak, 5. svibnja 1927, broj 19, str. 2.

razmirica izišla jača. Marko Jurić je na izborima 11. rujna 1927. osvojio treći po redu mandat i posljednji pred uvođenje šestosiječanjske diktature. Godine 1929. se povukao iz političkog života. Međutim, vratio se u politički život prilikom obrazovanja banovina (upravnih područja u Kraljevini SHS). Tada je postavljen za vijećnika Dunavske banovine. Na tom je položaju ostao sve do 1938.

Paralelna organizacija JRZ-a

Druga faza političkog djelovanja Marka Jurića vezana je uz njegov angažman u Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici. Ni ovdje, kao ni u NRS-u, nije u početku bio glavni čimbenik. Naime, godine 1935. Milivoj Kendelac, odvjetnik iz Kikinde, i braća Ivandekići (Mirko i Ivan, ranije pristaše HSS-a) osnovali su u Subotici organizaciju Jugoslavenske radikalne stranke, u koju su ulazili intelektualci. U to vrijeme Jurić je bio banski vijećnik kao vladin eksponent. Prirodno, i njegovi putovi su vodili u JRZ-u. Međutim, pošto je imao vlastitu agendu, nije se priključio struji Kendelac-Ivandekić, nego je osnovao paralelnu organizaciju JRZ-a. Naravno, nije odmah dobio politički legitimitet, ali kako je bio oportunist i pragmatist, to ga nije uznemirivalo. Naprotiv, razvio je snažnu propagandu protiv braće Ivandekić, koju je vodio takoreći iz sjene. Organizirao je deputacije za Beograd, gdje je ministru vlade i predsjedniku JRZ-a Milanu Stojadinoviću ukazivao na dvoličnost politike braće Ivandekić, koja je izvana imala prorežimsko lice, a izbliza pak bila zapravo utočište za bivše HSS-ovce, što su uostalom bili i sami Ivandekići.

Politička klima u Subotici ali i Jugoslaviji u drugoj polovini 1930-ih pogodovala je djelovanju Marka Jurića, koji je izgleda tada ocijenio da je pravi trenutak za napuštanje pasivizma. Subotički tjedni list *Smotra* je kroz 1936. također napadao braću Ivandekić. Nije isključeno da je list bio barem dijelom financiran iz sredstava gazda Marka ili na neki drugi način uživao njegovu podršku. U svakom slučaju bio je blizak Jurićevcima i s puno prava se može pretpostaviti da se argumentacija gazda Marka protiv braće Ivandekić suštinski poklapala s pisanjem *Smotre*. Na koncu je Jurić i uspio zadobiti podršku predsjednika JRZ-a Milana Stojadinovića. Posljedično, Stojadinović je imao privatni razgovor s ministrom unutarnjih djela Antonom Korošecom, koji je iz klerikalista metamorfozirao u vladinovca. Rezultat razgovora bila je Korošćeva inicijativa za imenovanje Marka Jurića za predsjednika općine grada Subotice, a Slobodana Miladinovića za potpredsjednika. Ovu odluku samo je formiralizirao ban Dunavske banovine Svetislav Rajić (17. studenoga 1938.). Na taj način je riješeno i pitanje kandidature na predstojećim prosinačkim izborima 1938. Naime, Jurić je dobio sva nužna sredstva za političku propagandu. Prirodno, postao je kandidat na izbornoj listi JRZ-a za Suboticu. S druge, strane, braća Ivandekić i njihov bliski suradnik Joso Čović ispali su iz igre, jer su izgubili tlo pod nogama, što se može sažeti u dvije riječi: Stojadinovićeve milost.¹⁹

¹⁹ *Subotičke novine*, 25. studenog 1938, br. 47, str. 5; *Naše slovo*, 16. decembra 1938, br. 237, str. 1.

Kao kandidat na listi JRZ-a Marko Jurić se na prosinačkim izborima 1938. natjecao s protivnikom Josipom Vukovićem Đidom, kandidatom HSS-a, koji je 1935. kao mačekovac pobijedio vladinog eksponenta. Služeći se neustavnim sredstvima uspio je preko svojih suradnika potkupiti veliki broj birača, ponajprije Mađara okupljenih oko Mađarske čitaonice. Na taj način je osigurao sebi pobjedu na izborima. Njegov izbor za zastupnika predstavlja presedan u pravnoj povijesti Srbije. Naime, u trenutku izbora bio je i dalje banski vijećnik, a uz to i punomoćno izabrani predsjednik općine. Tako je objedinio nekoliko funkcija. Osim izvršne vlasti, koju je obavljao na dvije razine, dobio je i zastupnički mandat (zakonodavna vlast), što je u svakoj demokraciji nedopustiva pojava koja zaslužuje samo stup srama. Ovaj neustavni položaj mogao je zahvaliti isključivo okolnosti da je stajao neposredno u vezi s vrhom vlasti.

Nakon izborne pobjede, Jurić je instalirao svoje političke suradnike u Gradsku kuću. Jedno vrijeme je praktički objedinjavao izvršnu i zakonodavnu vlast. Tek početkom svibnja 1939., pod opravdanim pritiskom oporbe, neustavno stanje u gradskoj upravi je „eliminirano“. Ban Dunavske banovine Radivojević je primio Jurićevu ostavku na položaj predsjednika općine. Umjesto njega, na položaj prvog čovjeka Subotice imenovan je odvjetnik dr. Ladislav Lipozenčić, a kao njegov zamjenik dodijeljen mu je odvjetnik Slobodan Miladinović.²⁰ Obojica su bili praktički Jurićevi ljudi. Lipozenčić je bio čak i više od političkog suradnika. On je bio u obiteljskim vezama s Jurićima. Naime, Lipozenčićeva sestra Tilka je bila udana za Belu Jurića, brata Marka Jurića i njihov sin Marko Jurić ml. je postao tajnik predsjednika općine.

Miladinović je imenovan za podkomesara što zbog pariteta odnosno ravnopravne zastupljenosti „Srba i Bunjevaca“, a što zbog činjenice da je pokazao veliku agilnost u vođenju predizborne kampanje. Kada je došao na vlast, istaknuo se u otpuštanju iz općinske službe svih onih činovnika koju su glasovali za Hrvatsku seljačku stranku, što je bilo lako ustvrditi zbog činjenice da su izbori bili javni.²¹ Praktično već prvog dana vlasti iz gradske službe je otpušten činovnik Ivan Tolj, koji će kasnije igrati nečasnu ulogu u NDH-ziji. Miladinović je vršio veliki pritisak na hrvatske seljake da se izjašnjavaju kao Bunjevci, a ne Hrvati.²² Početkom studenoga 1940. *Službene novine* javile su da će Miladinović preseliti svoju odvjetničku pisarnu u Beograd. Međutim, nisu ga razriješile dužnosti podpovjerenika subotičke općine.²³ Konačno, koncem prosinca 1940. Miladinović je napustio Suboticu, u kojoj je

²⁰ *Obzor*, srijeda, 10. svibnja 1939, br. 106, str. 3; *Hrvatski dnevnik*, srijeda, 10. svibnja 1939, br. 1085, I izdanje, str. 5; *Subotičke novine*, 12. svibnja 1939, br. 19, str. 1; *Hrvatski dnevnik*, četvrtak, 6. srpnja 1939, br. 1141, I izdanje, str. 7.

²¹ *Hrvatski dnevnik*, utorak, 31. prosinca 1940, br. 1678, I izdanje, str. 15.

²² *Hrvatski dnevnik*, četvrtak, 6. srpnja 1939, br. 1141, I izdanje, str. 7.

²³ *Hrvatski dnevnik*, srijeda, 6. studenoga 1940, br. 1625, I izdanje, str. 3.

mnogima ostao u negativnoj uspomeni zbog izražene političke nekorektnosti, koja je uključivala šovinizam s elementima fašizma.²⁴

Marko Jurić je ostao narodni zastupnik do sklapanja sporazuma Cvetković-Maček 26. kolovoza 1939. Vlada je ukazom raspustila Senat i Narodnu skupštinu i tako je prestao vrijediti i zastupnički mandat Marka Jurića. Isto tako, prestali su vrijediti mandati senatoru Antunu Vidakoviću Božanu i narodnom zastupniku Radi Lungulovu.²⁵ Za novog banskog vijećnika imenovan je Ivan Poljaković, podstarješina Sokolskog društva „Matica“ u Subotici.²⁶

Potkupljivanje birača

Pobjeda na prosinačkim izborima učvrstila je položaj gazda Marka u Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Opravdala je povjerenje, koje mu je Stojadinović poklonio. Čak je Jurićev kritičar Lazar Stipić pozdravio pobjedu Stojadinovićeve favorita kao dolazak boljih dana po Suboticu:

„Što se tiče komunalne politike, g. Jurić je uneo u nju nov duh. Taj duh je demokratski. Narod ne mora čekati nedeljama da dođe pred pretsednika jer nisu određeni dani primanja. G. Jurić ima vremena da sasluša svačije nevolje i da pomogne. Smanjenje kuluka i revizija trošarine znači olakšanje siromašnijem sloju, što dokazuje da g. Jurić vodi računa o tome da pomogne onima, koji su socijalno najslabiji.“²⁷

Međutim, pobjeda je ostvarena po cijenu ozbiljnog kršenja svih zakonskih i ustavnih normi. Najočitija povreda principa demokracije jest sâmo imenovanje gazda Marka za predsjednika subotičke općine. Nije ga imenovao narod, nego ministar unutarnjih poslova. Faktički je iza postavljanja stajao sam Stojadinović. Ovakav sustav vlasti otvarao je put mnogim nepravilnostima, koje je bilo teško otkriti. Takva je primjerice bila uporaba fondova Dunavske banovine namijenjenih za razvoj stočarstva i poljoprivrede u svrhu predizborne kampanje u Subotici. Ovu prijevaru je otkrio medijima Jurićev protukandidat Josip Vuković Đido. Naime, Jurić je dobio od Banske uprave u Novom Sadu koncem studenoga 1938., dakle neposredno pred prosinačke izbore, svotu u iznosu od preko 300 000 dinara, koja je formalno bila predviđena da se potroši u svrhu zaštite usjeva od leda. Međutim, Jurić je od dunavskog bana dobio povjerljive instrukcije da ovaj novac potroši na političku agitaciju, odnosno pridobivanje podrške utjecajnih ljudi u Subotici. Predsjednik Prve bunjevačke čitaonice na Bajnatu Lojzija Vujković Bukvin je dobio 20 000, Šipoš 7500, a ostali od po 10 000 do 20 000 dinara. Određenu svotu je dobio i Boško Nikolić, član izborne komisije na prosinačkim izborima. Mađarska čitaonica, koja, prema izjavi Đide, „nema ni teleta ni ždrebeta, a kamo li pastuha ili bika“, dobila je svotu

²⁴ *Hrvatski dnevnik*, utorak, 31. prosinca 1940, br. 1678, I izdanje, str. 15.

²⁵ *Neven*, 1. rujna 1939, br. 30, str. 1.

²⁶ *Naše slovo*, 15. oktobar 1939, br. 256, str. 3.

²⁷ *Naše slovo*, 4. decembar 1938, br. 236, str 1.

u iznosu od 30 000 dinara, jer je prije izbora dala obećanje da će glasati za gazda Marka. Novac su dobili čak i milijunaši kao Mihály Prokes. Na platnom popisu su se našli i „sluškinje, školski podvornici, a i neki bivši robijaši“, od kojih, kako Đido napominje „većina ... nema ni kućeta ni mačeta, a kamo li da se bavi stočarstvom i poljoprivredom“.²⁸

Veliki broj istaknutih ljudi nije se izjašnjavao povodom ovakvih nepravilnosti, jer su ili i sami bili uključeni u njih ili su se bojali za svoje pozicije. Samo je nekoćicina našla hrabrosti govoriti o tome u javnosti. Paradoksalno, Lazar Stipić, čije je geslo društvenog i političkog djelovanja bilo poštenje i požrtvovanost za istinu i pravu stvar, nije u svom *Našem slovu* posvetio nijednu riječ o aferi iza koje su stajali gazda Marko i dunavski ban. Naprotiv, Stipić je nalazio isključivo zadovoljstvo u kritiziranju zdrave oporbe (HSS). Ironično, to mu nije donijelo mnogo koristi, jer pozicija nije „kupovala“ njegov idealizam. I ubrzo nakon smjene vlasti, po Stipićevo *Naše slovo* uslijedila su teža vremena, jer je ovaj list u prvom redu bio glasilo Ivandekićeve frakcije.

Nakon dobivanja zastupničkog mandata, Marko Jurić je zajedno s kelebijskim učiteljem, demagogom i megalomanom Radivojem Lungulovim i odvjetnikom Milivojem Kendelcem podnio ostavku na položaj banskog vijećnika.²⁹ Za nove banske vijećnike imenovani su odvjetnik Jovan Manojlović i predsjednik Udruženja trgovaca Boško Nikolić. Marko Jurić je za tajnika predsjednika općine Subotica početkom siječnja 1939. postavio svog bratića Marka Jurića mlađeg, diplomiranog pravника i ekonoma.³⁰ Na sjednici Mjesnog odbora JRZ-a veljače 1939. izabran je na prijedlog Boška Nikolića, i to klamacijom, i za predsjednika. Tako je njegov položaj de facto vođa subotičkih radikala, koji je faktički uživao od trenutka kada je zadobio podršku predsjednika vlade Stojadinovića, dobio svoje formalne okvire. Međutim, na ovoj sjednici je došao u sukob s mladim liječnikom Ivanom Poljakovićem. Poljaković je također bio perjanica radikala u Subotici, ali čini se nije trpio autoritarizam Marka Jurića. Štoviše, otvoreno je ocijenio njegov govor kao demagoški.³¹

„Prosvjetna“ politika gazda Marka

Autoritarizam je bila glavna karakteristika političkog profila Marka Jurića. Ona nije bila nikakva iznimka. Naprotiv, bila je vlastita većini političara epohe, posebice srbijanskim radikalima, koji su i u fizičkom nasilju vidjeli legitimno sredstvo političke borbe. Međutim, Jurićev autoritarizam je imao elemente feudalističkih shvaćanja. Zbog toga su ga kritizirali čak i oni koji su se tehnički gledano nalazili na istom zadatku: širenju provladine politike. Jedan od Jurićevih kritičara je bio Lazar Stipić, novinar, takoreći idealist u taboru oportuniste. On je sav svoj imutak uložio u po-

²⁸ *Hrvatski dnevnik*, 10. prosinca 1939, br. 1298, I izdanje, str. 5.

²⁹ *Naše slovo*, 1. januara 1939, br. 237, str. 1.

³⁰ *Naše slovo*, 15. januara 1939, br. 138, str. 3; *Neven*, 15. siječnja 1939, br. 3, str. 4.

³¹ *Neven*, 12. veljače 1939, br. 7, str. 2.

kretanje političkih listova, koji su davali prostora prvo Demokratskoj stranci, a zatim i Narodnoj radikalnoj stranci. Međutim, od novinarstva i političke propagande je imao više troškova nego koristi, jer je veći dio njegove ciljane publike bio nepismen. Potpuno je onda jasno zašto Stipić i kraj svih napora nije mogao od svog javnog djelovanja izvući veću korist. Zbog pogrešne ekonomske politike je trpio financijske neuspjehe i krahove. Kao stradalnik za idealizam nije mogao odoljeti kušnji, a da ne kritizira gazda Marka, koji je, nasuprot njemu, vodio probitačnu politiku. Povod za kritiku je bio financijski krah Bunjevačke prosvjetne matice, koju je praktički vodio gazda Marko. Kao posljedica toga kraja, prostorije Bunjevačke prosvjetne matice su prodane biskupu Ljudevitu Budanoviću, koji je u njih smjestio hrvatska kulturna društva:

„Zasluge gazda Marka na prosvetnom polju su mršave. Matica je za njegovo vreme umesto prosvete bila centar jedne političke grupe u čije ime se vodila najgora komunalna finansiska politika. I u samoj Matici se zlo gazdovalo jer se na kraju zadužila te joj je prodat i dom. Zajedno sa domom u Matici je za vreme gazda Markovog predsednikovanja potrošeno oko 900.000 dinara javnog novca. Pošto je Matica zaglavila u dugovima, njen dom je kupio Nj. Pr. biskup Lajčo Budanović i pretvorio u crkvu, a Matici je iz milosti ostavio jednu sobu i to samo na nekoliko godina. Time je Bunjevačka prosvetna matica prešla u ruke Bunjevaca, koji su hrvatski orijentisani i predsednik je postao g. dr. Babi-
jan Malagurski. Dakle, g. Jurić je izgubio Maticu i nikada više je neće imati.“³²

Međutim, Lazar Stipić je gubio iz vida jednu ključnu činjenicu, koja je bila jasna od samog početka djelovanja gazda Marka. Suprotno svojim oponentima, Blašku Rajiću i subotičkim pristašama i članovima Hrvatske seljačke stranke, Jurić nije vodio kulturnu politiku, nego osobnu i oportunu. Stoga u prodaji prostorija Bunjevačke prosvjetne matice nije vidio nikakav težak gubitak, koji se ne može nadoknadi. Naprotiv, vidio je idealnu priliku za brzo rješavanje dugova, koji su ga mogli odvesti na optuženičku klupu.

Međutim, ova kupoprodaja ipak ostaje upisana u povijesti kao poraz radikalne koncepcije samostalnog bunjevačkog naroda i kulture. Bunjevačka prosvjetna matica nije služila svojoj svrsi, zbog koje joj je grad, koji je bio naravno u rukama radikala, darovao protuustavno velika sredstva, koja su uključivala čak i gradsku zemlju. Pod Jurićem Matica se pretvorila u abominaciju, koja je služila isključivo njegovim zamislama: s jedne strane kao politički klub za okupljanje njegovih pristaša, a s druge strane kao ekonomski zalag za njegove gospodarske manevre ili bolje rečeno eksperimente, koji nisu uvijek bili uspješni. Kao oportunistu, Juriću je od kulturnog probitačnije bilo društveno djelovanje, koje se ogledalo u okupljanju pristaša, a ne mladih talenata i priređivanju političkih večera, a ne kazališnih i drugih predstava. Prema tome, bio je potpuni antipod biskupu Budanoviću, nije gajio intelektualni pomladak, snage koje su zadužile kulturu bačkih Hrvata. Naravno, Jurićeva politika je iziskivala velike troškove, koje on nije bio voljan pokriti svojim sredstvima, nego se

³² *Naše slovo*, 6. februar 1938, br. 203, str. 3.

služio društvenim vlasništvom (Maticom). Zbog neracionalne eksploatacije Matica je na koncu postala materijalno neodrživa. Usprkos tome, gazda Marko je ostvario svoj cilj. U drugoj polovini 1920-ih je ostvario potpunu dominaciju unutar Narodne radikalne stranke, a koncem 1930-ih unutar Jugoslavenske radikalne zajednice, a sve to uporabom društava kao platformi za političko djelovanje.

Jurić se, sukladno antihrvatskom raspoloženju u srbijanskim vladajućim krugovima, predstavljao u javnosti kao Bunjevac, negirajući pripadnost hrvatskom narodu. Međutim, kao Bunjevac je pokazivao više razumijevanja za kulturno-prosvjetne potrebe Mađara, dok je svoje sunarodnjake tretirao feudalistički. Primjerice, Bunjevačku prosvjetnu maticu je htio izdati u zakup jednom gostioničaru (krčmaru). Tretirao je Maticu kao svoj feudalni posjed, iako je, objektivno govoreći, u osnivanju ove „kulturne“ ustanove sudjelovao s podjednakim ili neznatno većim ulozima kao i drugi osnivači. Ništa veću velikodušnost nije pokazao ni po pitanju glasovira, koji je oduzet Hrvatskom pjevačkom društvu, čije članstvo su činili Hrvati, ali i Mađari. Gazda Marko ga je predao Mađarskoj čitaonici u Subotici.³³

Od blagostanja Hrvata Juriću je daleko važnija bila podrška mađarskog biračkog tijela. Naime, kada su početkom 1925. pukle glasine da Ministarstvo prosvjete sprema naredbu o ukidanju mađarskih razreda u srednjim školama, Jurić se usprotivio tome. Dokazivao je da Mađari to ne zaslužuju s obzirom na to da su na izborima 8. veljače 1925. pokazali lojalnost državi.³⁴ Ovakvim i sličnim gestama Jurić je kod mađarskog pučanstva stekao reputaciju efikasnijeg zastupnika i zaštitnika njihovih autentičnih interesa. U to vrijeme su prvaci Mađarske zemaljske stranke zbog idealizma, veza s mađarskom matičnom domovinom i neprilagođenosti novim okolnostima, bilježili neuspjehe i često puta bili meta istražnih policijskih tijela.³⁵

Zaključak

Uloga gazda Marka u povijesti bačkih Hrvata može se ocijeniti ukratko kao negativna. Najbolji dokaz tomu je odsutnost bilo kakve kulture sjećanja. Nasuprot Blašku Rajiću, Josipu Đidi Vukoviću, Mići Skenderoviću i drugim političkim prvacima bačkih Hrvata, koji su zauzeli oporbeni stav između dva svjetska rata, Marko Jurić je praktički pao u zaborav ne samo širih slojeva, nego i znanstvene javnosti. Srbijanska šira i uža javnost upoznata je samo djelomično sa zaslugama Marka Jurića na političkom polju. Posebice joj pažnju privlači faktografski bezvrijedan Jurićev govor u skupštini početkom 1927., gdje on ističe kako Bunjevci nisu Hrvati, nego posebno pleme, koje je uvijek stajalo u uskoj vezi sa Srbima. Činjenica je da su veze Hrvata Subotice sa Srbima Vojvođanima bile drevnije i intenzivnije, nego s Hrvatima

³³ *Jutarnji list*, nedjelja, 25. lipnja 1939, br. 9847, drugo izdanje, str. 14; *Hrvatski dnevnik*, četvrtak, 3. kolovoza 1939, br. 1169, I izdanje, str. 5.

³⁴ *Bácsmegeyi Napló*, péntek, 1925, február 20, 49 szám, 2 oldal.

³⁵ *Bácsmegeyi Napló*, kedd, 1925 január 6, 5. szám, 3-4 oldal; *Bácsmegeyi Napló*, szerda, 1925 január 9, 7 szám, 3 oldal; *Hrvatske novine*, 10. siječnja 1925, br. 2, str. 1.

ma Trojednice. Međutim, to nikako ne umanjuje značenje posljednjih, naročito u formiranju nacionalnog identiteta i kulture Hrvata Subotice na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Osim gore spomenutog „poklonstvenog govora“, kod sagledavanja političkog i društvenog profila Marka Jurića gube se iz vida sve druge činjenice koje ga oslikavaju. Prije svega njegovo razračunavanje s konkurencijom unutar vlastitih „bunjevačkih redova“ u Narodnoj radikalnoj stranci, pa čak i sa suparničkom „srpskom frakcijom“, na čijem se čelu nalazio Dragoslav Đorđević, profesor Državne muške gimnazije i gradonačelnik Subotice, inače suprug književnice Mare Malagurski. Na koncu, u historiografiji, kako srpskoj, tako i hrvatskoj, još je nedovoljno rasvijetljena uloga gazda Marka pod režimom Milana Stojadinovića i njegovo kočenje procesa konsolidacije odnosa između Srba i Hrvata nakon sporazuma Cvetković-Maček 26. kolovoza 1939. Kako je riječ o prijelomnom razdoblju u povijesti Kraljevine Jugoslavije, nameće se objektivno potreba za njegovo proučavanje. Isto tako, „prosvjetna“ djelatnost Marka Jurića, premda prilično tanka, zapravo najbolje ilustrira „zagrižanost“ (bolje rečeno indiferentnost) režimskih Hrvata („Bunjevaca“) za koncepciju samostalne bunjevačke nacije i općenito o održivosti takve nacije. I kao takva ona, dakle, predstavlja materijal i osnovu za proučavanje sociološko-psihološkog fenomena „bunjevačke nacije“ i „bunjevačkog identiteta“.

Literatura

Mačković, Stevan. 2011. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* 11. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo, 116-117.

Summary

Boss Marko – political career of a Bačka Croats' leader from 1918 to 1939

The case of Marko Jurić testifies about the political significance of the Croats in Subotica between the two world wars. Croats were not only an ornament in the political mosaic of Subotica, but also a factor of stability the city administration depended on. The best illustration of this is the political career of Marko Jurić, who has not received the attention in historiography he should have, according to his reputation (political significance and wealth). Jurić is credited for removing from power Dragoslav Djordjevic, megalomaniac and the exponent of the “Serbian fraction” of the People’s Radical Party in Subotica. Jurić is also to blame for preventing the expansion of the so-called Government of Agreement (Cvetković-Maček Agreement) policy to Subotica.

Keywords: Subotica, People’s Radical Party, Yugoslav Radical Community, Bunjevci identity